

HACİ BAYRÂM-I
VELÎ

INTERNATIONAL ULUSLARARASI
SYMPOSIUM SEMPOZYUM
DECEMBER 14-16 14-16 ARALIK
2012 ANKARA 2012 ANKARA

*Bu kitap 14-16 Aralık 2012 tarihinde Ankara'da,
Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TÜRKKAD Türk Kadınları Kültür Derneği
İstanbul Şubesi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen
"Bayramım Şimdi" başlıklı Uluslararası Hacî Bayrâm-ı Velî
sempozyumunda sunulan tebliğlerden
TÜRKKAD İstanbul Şubesi tarafından hazırlanmıştır.*

BOSNA'DA BAYRÂMÎ İZLER: HAMZA BÂLÎ VE HAMZAVİLİĞE DAİR BAZI NOTLAR

Prof. Dr. Kâzım Hacımeçliç
Bosna Hersek, Saraybosna Bosna Güzeli Sanatlar Akademisi, İslâm Sanatları

Tarih boyunca, mensupları Osmanlı merkezî yönetiminin diğeri tarîkat mensuplarının ve ulemânın kınamasına uğrayan Bayrâmî²⁵⁷ Melâmîliğinin²⁵⁸ kuruluşu, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin önde gelen müridlerinden aşk ve cezbesi galip Bıçakçı Ömer Dede (*Emîr Sikkînî*) ile ilmîne zühd ve takvâsına güvenen Akşemseddin arasında geçtiği rivâyet edilen ve Emîr Sikkînî'nin tarîkat tac ve hırkasını terkedip melâmet neşvesini izhar etmesiyle sonuçlanan olaya dayandı-

rılmaktadır. 16. yüzyıl müelliflerinden Süleyman Kefevî (ö. 990/1582) bir Hanefî tabakat kitabı olan *Ketâib*'inde olayın geçtiği Göynük'te halktan dinlediğini söyleyerek naklettiğine göre Emîr Sikkînî'nin Hacı Bayram'ın vefatının ardından postuna oturan Akşemseddin'in zikir meclislerine katılmayıp mescidin bir köşesinde oturmayı tercih etmesi Akşemseddin'i rahatsız etmiş, zikre katılmadığı takdirde tac ve hırkasını alacağını söyleyince onları cuma namazından sonra teslim edeceğini bildirmiş, namazdan sonra câmi meydanında yaktığı büyük bir ateşin içine girmiş, tac ve hırka yanmış, ancak vücûduna bir şey olmamıştır. Kefevî ayrıca Hacı Bayram'ın vefat edeceği sırada müridlerinden su istemesine ve çeşitli kimselerin verdiği suyu reddedip Emîr Sikkînî'nin verdiği suyu içtiğine dair bir rivâyeti daha nakleder.

Sarı Abdullah Efendi ve Lalizâde Ab-

257 Bayrâmîlik; Tarîkat- ı Nakşebendiye ile Tarîkat- ı Halvetiye'nin birleşmesinden meydana gelmiş bir tarîktir.

258 Tarîkatlar öncesi dönemde ortaya çıkan ve daha çok Melâmîye olarak tanınan tarihî Melâmetîlik akımıyla 15. yüzyılda Anadolu'da orta çıkıp Osmanlı tarihi boyunca dîni siyâsî ve kültürel açılardan Türk toplumu üzerinde etkili olarak Bayrâmî Melâmîliği (*Melâmîyye-i Bayrâmîyye*) arasında mensuplarının kınanmaya konu olan tavırları (*melâmet*) dışında fikrî bir ilişki bulunmamaktadır. Bayrâmî Melâmîleri'ne alt eserlerde Melâmîye akımına ve temsilcilerine hiç temas edilmemesi de bu görüşü kanıtlamaktadır.

dülbâkî Efendi gibi 17. ve 18. yüzyıl Melâmî müelliflerinin muhtemelen *Ketâib*'den alarak farklı şekillerde naklettikleri Emîr Sikkîni'nin ateşe girme olayı Melâmî kutuplarından Pîr Ali Aksarâyî'nin müridlerinden olduğunu söyleyen Abdurrahman Askerî'nin 957 (1557) yılında ve muhtemelen Kefevî'nin *Ketâib*'inden önce tamamladığı *Mir'atü'l-ışk*'ında da yer almakta, ancak burada Akşemseddin'in adı geçmemektedir. Bayrâmiye tarikatında tac ve hırka giymeyen ilk kişinin Bıçakçı Emîr Dede olduğunu söyleyen Abdurrahman Askerî'ye göre olay, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin âhirete intikal ettiği gece meydana gelmiştir. Bazı dervişler Emîr'in gönlünü incitmişler, bunun üzerine o; "dervişlik tac ve hırka ise biz ondan geçtik" diyerek aşçıların yanına gidip yanmakta olan ateşe "bismillah yâ sırr-ı Hacı Bayram" diyerek girmiş oturmuş, tac ve hırka yanıp kül olmuş, ona ve üzerinde bulunan Hacı Bayram'ın kendisine verdiği "ak fuka"ya bir şey olmamıştır. Askerî, Emîr'in "sırrı fâş, feyzi nihân" ettiği bu olaydan sonra onun ve mensuplarının tarikat tacı giymediklerini söyler (*Mir'atü'l-ışk*, s. 201).

Ait olduğu dönemden yüzyılı aşkın bir süre sonra yazıya geçirilmiş olan bu rivâyetlerin Akşemseddin hakkındaki en doğru bilgileri içeren Enisî'nin menâkıbnâmesinde bulunmadığı ve

diğer kaynaklarca teyid edilmediği ileri sürülmüş (*Ali İhsan Yurd*, s. 184), ancak bu menâkıbnâmenin de (*yazılışı 977/1569'dan sonra*) aynı dönemde ve muhtemelen *Ketâib*'den sonra kaleme alındığı unutulmuştur.

İnsân-ı kâmil olması itibariyle her türlü tasavvufî neşve sahibini irşat etme yetkisini hâiz bulunan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin mensuplarının bir kısmı vefatından sonra onun ilâhî aşk, cezbe, vahdet-i vücûd neşvesi ve melâmet yanını temsil eden Emîr Sikkîni'ye, zühd ve takvâya temâyülü olanlar Akşemseddin'e tâbi olmuş, böylece Bayrâmîlik iki ayrı çizgide gelişmiştir. Bu bağlamda yukarıdaki rivâyetlerin gerçek olup olmaması da o kadar önemli değildir.

Akşemseddin'in zühd ve takvâya yönelik ılımlı şahsiyeti onun siyâsî iktidarla uyum içinde olmasını kolaylaştırmış, Bayrâmîlerin devletle ilişkilerinde en önemli sorunu oluşturan Safevîye silsilesine mensup olmaları, Akşemseddin mensuplarının silsilelerinden Safevîye'nin çıkarılmasıyla aşılıp, böylece Bayrâmîye'nin Akşemseddin'e nispet edilen Şemsîye kolu devletin resmî-sünnî ideolojisiyle ittifak ederek devlet himâyesine girdiğinden (*İnalçık*, s. 200) devletle ilişkilerinde bir sorun yaşanmamış, hatta devlet tarafından desteklenmiş, Hacı

Bayrâm-ı Velî adına tesis edilen zengin vakıflar onların tasarrufuna verilmiştir.

Osmanlı tarihi boyunca devletle ilişkileri sorunlu olan, sürekli takibâta uğrayan "zındıklık ve mülhitlik" suçlamasıyla mensupları idam edilen tek tarikat Emîr Sikkînî ile başlayan Bayrâmî Melâmîliği olmuştur. Tarikatın tarihi, bir anlamda devletle ilişkilerinin tarihidir. Bu olumsuz ilişki, tarikatın pîri Hacı Bayrâm-ı Velî döneminde başlamıştır. Anadolu'da siyâsî otorite boşluğunun yaşandığı Fetret döneminde Anadolu'ya melâmet neşvesini taşıyan mürşidi Somuncu Baba'nın emriyle Ankara'ya gelip melâmet anlayışı gereği tekke ve zâviye kurmadan; çiftçilik yaparak irşat faaliyetine başlayan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin çevresinde iktidar çekişmelerinin olumsuz yönde etkilediği, sıkıntılar içinde bulunan reâyâ kesiminden geniş bir mürid halkası oluşmaya başlamıştı. Bu durum Şeyh Bedreddin Simâvî olayının ardından iktidara gelen II. Murad'ı sultana yönelik olayların meydana geleceği endişesine sevketmiş, halkı dalâlete sevkettiği ve saltanat dâvâsına kalkışma ihtimâli bulunduğu ileri sürülerek kendisine şikâyet edilmesi üzerine Hacı Bayram'ı pâyitaht olan Edirne'ye çağırıp bizzat görüşene kadar bu endişeden kurtulamamıştı. Hacı Bayram'ın, Şeyh Bedreddin

Simâvî ile Konya'da bulunarak onunla birlikte halvete giren Somuncu Baba'nın (*Halil b. İsmail, s. 87*) halifesi olmasının II. Murad'ın Hacı Bayram'dan endişe etmesinin sebeplerinden biri olduğu söylenebilir.

Hacı Bayrâm-ı Velî hakkında ileri sürülen "halkı dalâlete sevk" ve "devlette isyan etme" görüşü, 15. ve 16.-17. yüzyıllar boyunca Osmanlı merkezî otoritesinin Bayrâmî Melâmîleri'ne karşı uyguladığı baskının temel dayanağı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Hacı Bayram'ın yolunu Akşemseddin mensuplarının değil, Bayrâmî Melâmîleri'nin sürdürdüğü söylenebilir. Öte yandan 16. yüzyılda Safevîler'in Anadolu'ya yönelik faaliyetlerine karşı mücâdele eden devletin ilgisini tarikat silsilesi Safevîye'ye dayanan Bayrâmîye tarikatı mensuplarına yöneltmesi bu uygulamanın bir diğer sebebidir. 16. yüzyılda köylerdeki kızılbaşlar gibi Melâmîler'in de Safevîler'e eğilim göstermeye başladıkları, devletin bu nedenle acımasızca onların peşine düştüğü (*İnalçık, s. 200*) kaydedilmiş ise de "Melâmîler'in Safevîlere eğilim göstermeye başladıklarına" dair bir delil ortaya konulamamıştır. Ancak silsilesi Safevîye'ye dayandığı için Bayrâmî Melâmîleri'nden kuşku duyulduğu doğrudur. Nitekim Akşemseddin mensuplarının silsilele-

rinden Safevîye'yi çıkararak devletin himâyesine girmeleri de bu görüşü doğrulamaktadır. Osmanlı merkezî otoritesinin Bayrâmî Melâmîleri'ne karşı yürüttüğü idamlara kadar varan sıkı takîbât, potansiyel bir iç tehlikeye karşı devleti koruma veya karşılaştığı daha önemli bir sorunu, dikkatleri bu potansiyel iç tehlikeye yönelterek aşma politikası (*Mustafa Akdağ, II, 66*) olarak değerlendirilebilir.

Bayrâmî Melâmîliği, 880 (1496) yılında doğum yeri olan Göynük'te vefat eden Emîr Sikkînî'den sonra Bünyâmîn Ayâşî tarafından sürdürüldü. 17. yüzyıl Melâmî müelliflerinden Sarı Abdullah Efendi onun "bazı suçlamalar" yüzünden Kütahya kalesine hapsedildiğini kaydeder. Fâtih'in başlattığı ve reâyâ arasında sıkıntılara sebebiyet veren toprak reformunun, II. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki iç savaşın ve 16. yüzyılın başlarında İran kaynaklı Şah Kulu (1511) ve Nur Ali Halîfe (1512) isyanlarının Anadolu halkı üzerinde etki yarattığı ve halkın devlete güveninin sarsıldığı bir ortamda Hacı Bayram gibi ilgi odağı olması muhtemel olan Bünyâmîn Ayâşî'nin yine onun gibi suçlamalarla hapsedildiği söylenebilir. Ancak bu konuda Osmanlı resmî kaynaklarında bilgi bulunmamaktadır. Öte yandan Bayrâmîliğin tam anlamıyla coşkun bir melâmet neşvesine

dönüşmesinin ve taşkın bir vahdet-i vücûd telâkkisine paralel bir kutup anlayışı etrafında odaklaşarak siyâsi iktidarı eleştiren ve ona soğuk bakan bir yapı kazanmasının Bünyâmîn Ayâşî'nin kuvvetli nüfuz ve etkisiyle meydana geldiği ileri sürülmüştür (*Ocak, "Bünyâmîn Ayâşî", s. 17*). Kefevî, onun Yavuz Selim'in saltanatının ilk yıllarında vefat ettiğini söyleyerek 918 (1512) tarihini vermiş, Müstakimzâde bu tarihi 916 (1510), Atâî ve ona dayanan Uzunçarşılı 926 (1520) olarak kaydetmiştir.

Bayrâmî Melâmîleri'nin irşad makamı (kutup) bulunan Hacı Bayrâm-ı Velî'den Hamza Bâlî'ye kadar gelen silsilesi:

1. Hamza Bâlî Hz. (*Şehâdeti: 969 Hicrî-561 Milâdî*)
2. Hüsâmeddin-i Ankaravî Hz. (*Vefatı: 964 Hicrî-1557 Milâdî*)
3. Şeyh Ahmed-i Sarbân Hz. (*Vefatı: 952 Hicrî-1546 Milâdî*)
4. İsmâil-i Ma'sûkî Hz. (*Şehâdeti: 935 Hicrî-1529 Milâdî*)
5. Pîr Ali-yi Aksarâyî Hz. (*Vefatı: 934 Hicrî-1528 Milâdî*)
6. Bünyâmîn-i Ayâşî Hz. (*Vefatı: 929 Hicrî-1523 Milâdî*)
7. Emîr Sikkînî Hz. (*Vefatı: 880 Hicrî-1476 Milâdî*)

8. Hacı Bayrâm-ı Velî Hz. (Vefatı: 833 Hicrî-1430 Milâdî) ve onun şeyhi

9. Ebû Hâmid Hâmidüddîn-i Aksarâyî Hz. (Vefatı: 810 Hicrî-1408 Milâdî)

Bundan sonraki silsile Alâaddin-i Erdebilî vasıtasıyla Hazreti Ali'ye ve oradan da Hazreti Muhammed'e erişmektedir ki bu kola "Silsiletuz-Zeheb" (Altın Zincir) denilmektedir.

Hüsâmeddin Ankaravî'den sonra kutbiyet makamına sırasıyla üç müridi, Hamza Bâlî (ö. 980/1572-73) Hasan Kabadüz (ö. 1010/) ve İdris-i Muhtefî (ö. 1024/1634) geçmiştir.

Aslen Bosnalı olan Hamza Bâlî, Bayrâmî Melâmîliği'nin en önemli isimlerinden biridir. İstanbul'da bazı vezirlerin hizmetinde bulunduğu için Bâlî Aga diye tanınan Hamza Bâlî, müşşidi Hüsâmeddin Ankaravî'nin vefatından bir süre İstanbul'da faaliyet gösterdikten sonra takîbâta uğrayacağını anlayınca Bosna'ya gidip faaliyetini orada sürdürmüştür. Bosna meşâyihinin onun ümmî olduğu ve irşâda yetkili olmadığını söylemeleri ve bir kısım zâhir ulemâsının da bazı hâllerini istidrac olarak yorumlayıp kadiya başvurmaları, kadının da durumunu İstanbul'a bildirmesi üzerine Bosna'ya gönderilen bir mübâşir tarafından İstanbul'a getirilerek sorgu-

lanmış, Ebu-suud Efendi'nin "İsmail'in katli zendeka ve ilhada binâ olunmuş idi, Şeyh Hamza da ol tarîkte ise katli meşrûdur" şeklindeki fetvâsıyla Süleymâniye'de Deveoğlu Çeşmesi'nin önünde boynu vurularak idam edilmiştir. Münîrî Belgradî onun sorguya çekildikten sonra gizlice öldürüldüğünü söyler (Silsetül'-mukarrebîn, 139^b). Hamza Bâlî'nin yargılandığını, Ebu-suud Efendi'nin her zamanki ihtiyatlı tavrını sergileyerek ulemâ ve meşâyihî mahkemeye davet ederek onların görüşlerini aldığını, zendeka ve ilhâdına kanî olduktan sonra fetvâsını kaleme aldığı ileri sürülmüştür (Ocak, s. 297). Ancak mahkemenin sicil kayıtlarının bulunamadığını söyleyen araştırmacının Ebu-suud Efendi'nin bu ihtiyatlı tavrına dair bilgiyi nereden aldığı anlaşılammaktadır. Hamza Bâlî'nin bazı müridleriyle görüştüğünü söyleyen olayın yakın dönem tanığı Münîrî Belgradî, Hamza Bâlî'nin müridleri arasında saray mensuplarından yenîçerilerden ve devlet ricâlinden önemli kişiler olduğunu, Bosna'da çok sayıda müridi bulunduğunu, onun yolunu tâkip eden birçok kimseyle karşılaştığını, bunların aşk ve muhabbetten başka ilkeleri olmadığını, kendisinden "Sultan" diye bahsettiklerini bildirir, ayrıca "şehâdet edenlerden ve meclisten hazır bulunandan işittim" diye-

rek Hamza Bâli'nin zındıklık ve ilhâdı gerektirecek bir şeyle suçlanmadığını, "İstesem İstanbul'dan tânuu defederim" dediği ve bu sözde ısrar ettiği için katledildiğini, bunun da katli gerektiren bir suç olmadığını söyler. Bununla birlikte Bosna ve civarında yoğun olarak bulunan mensuplarının sıkı şekilde tâkip edilmesi için bölgeye gönderilen fermanlarda ondan ve mensuplarından "mülhid" diye bahsedilmektedir (*M. Tayyib Okiç*, 279-286).

Hamza Bâli dönemine kadar kendilerini Bayrâmî²⁵⁹ olarak tanıyan tarikat

259 Bayrâmî Melâmîliği genellikle Bayrâmîye'den doğan bir kol olarak kabul edilmekle birlikte tarikat mensupları kendilerini bu tarikatın bir kolu değil, tabii bir devamı olarak görmüşler ve Bayrâmî nisbesinin dışında kendilerini herhangi bir sıfatla nitelendirmişlerdir. 16. yüzyılda Abdurrahman el-Askerî'nin müşidi Pîr Ali Aksarâyî için "Bayrâmî tarik idi" (*Mir'âtü'l-ışık*, s. 200) ifâdesini kullandığı, 17. yüzyılda Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin tarikat mensuplarından sık sık "tâife" (*Gaybî, Sohbetnâme*, 8^b) diye bahsettiği ve sadece bir yerde Bayrâmî kelimesini kullandığı görülmektedir. İdris-i Muhtefî'nin dervişlerinden Hakiki Bey de *İrşadnâme*'sinde tarikatı tanımlayan bir isim kullanmamıştır.

Melâmet kavramını Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tanımladığı şekilde tasavvuf makamlarının en üst derecesi, melâmîyi de bu makama ulaşan kişi olarak anlayan tarikat mensupları, melâmî sıfatını kullanmanın bir iddiâ ifâde ettiği, bu makama ulaşmanın çok zor olduğu ve ulaşılmış olsa bile bunu söylemenin mümkün olmadığı inancıyla bu sıfatı kendileri için kesinlikle kullanmamışlardır. Sarban Ahmed, Lâmekânî İbrahim Efendi ve Gaybî gibi tarikate mensup şairlerin eserlerinde bu ismi benimseyip kullandıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Tarikatın adını ilk olarak 18. yüzyılda Lalizâde

mensupları bu tarihten itibaren Hamzavî adını benimsemişler ve bu adla anılmaya başlamışlardır.

Hamza Bâli'den sonra Hamzevî Melâmîliğin günümüze kadar gelen silsilesi:

1. Hamza Bâli Hz. (*Şehâdeti: 969 Hicrî-1561 Milâdî*)
2. Hasan-ı Kabaduz Hz. (*Vefatı: 1010 Hicrî-1599 Milâdî*)
3. İdris-i Muhtefî Hz. (*Vefatı: 1024 Hicrî-1615 Milâdî*)
4. Hacı Bayram Kabaî Hz. (*Vefatı: 1037 Hicrî-1628 Milâdî*)
5. Sütçü Beşir Ağa Hz. (*Şehâdeti: 1073 Hicrî-1663 Milâdî*)
6. Bursalı Seyyid Hâşim Hz. (*Vefatı: 1088 Hicrî-1678 Milâdî*)
7. Şeyhülislâm Paşmakçı Zâde Seyyid Ali Efendi Hz. (*Vefatı: 1124 Hicrî-1715 Milâdî*)
8. Sadrazam Şehid Ali Paşa Hz. (*Şehâdeti: 1128 hicrî-1719 Milâdî*)
9. Seyyid Halil Ağa Hz. (*Vefatı: 1134 Hicrî-1725 Milâdî*)

Abdülbâkî Efendi "tarikat-ı aliyeye-i Bayrâmîye'den tâife-i melâmîye", tarikat-ı melâmîye ve "Bayramîye melâmîyesi şeklinde bahsetmiştir (*Sergüzeşt*, s. 1,4, 8). Ancak 18. ve 19. yüzyıllarda tarikat mensuplarının Hamzavî adını kullanmayı sürdürdükleri bilinmektedir.

10. Dilâver Zâde Ömer Vâhid Hz. (Vefatı: 1172 Hicrî-1759 Milâdî)

11. Zâim Ali Ağa Hz. (Vefatı: 1178 Hicrî-1765 Milâdî)

12. Şeyh Abbas Efendi Hz. (Vefatı: 1220 Hicrî-1806 Milâdî)

13. Hafız Ali Efendi Hz. (Vefatı: 1247 Hicrî-1831 Milâdî)

14. İbrahim Bâbâ-yi Velî Hz. (Vefatı: 1264 Hicrî-1848 Milâdî)

15. Seyyid Bekrür-Reşad Efendi Hz. (Vefatı: 1292 hicrî-1875 Milâdî)

16. Seyyid Abdülkâdirü'l-Belhî Hz. (Vefatı: 1341 Hicrî-1922 Milâdî)

17. Osman Kemâlî Efendi Hz. (Vefatı: 1954 Milâdî) adlı kutuplar tarafından sürdürülüp günümüze ulaşmıştır.

Şeyh Hüsameddin Ankaravî'nin mânevî terbiyesinden geçen Orlovlu Hamza Bâlî'nin gizli dinli olduğunu ileri sürmek bühtan olsa gerektir. Belki, daha sonraki dönemlerde bu hareketin gelişmesine paralel olarak, Bosna-Hersek havâlisindeki bir kısım nâdânın kendisini sûretâ Hamza Bâlî'nin müntesibi gösterme cehdinde olması da mümkündür. Âdem Handziç'in yayınladığı dokümanlardan anladığımız kadarıyla, Hamza Bâlî her şeyden önce 7000 akçelik tıardan ferâgat eden bir kâmil insandır. O, tımar sa-

hibi bir sipâhidir ve hiç çekinmeden bu hakkından ferâgat etmiştir. Maddî bir meblâğı terkedebilmek, kolay bir hâdise değildir. Dolayısıyla dönemindeki zevât, bu hâle anlam verememiş ve bunun mâhiyetini farklı açılardan izah etme yoluna gitmiş olabilir. "Nasıl oluyor da tıardan vazgeçiyor" demiş olabilirler. "Eğer vazgeçiyorsa, bunun daha başka sebepleri olmalıdır..." Oluşturulmuş akıl, böyle düşünecektir. Nitekim bu ferâgatten sonra bir de bir zâviye bina edip orada hizmet etmesi de dikkat çeker. Bidâyette sultana ulaştırılan bilgiler mâkûldür ve buna binâen zâviye için bağ ve bahçe gibi akar getiren emlak vakfedilmiştir. Ancak zamanla durum değişmiş olmalıdır.

Konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olsa da, özellikle geçtiğimiz yıllarda Ahmet Yaşar Ocak'ın yayınladığı *Zındıklar ve Mülhitler* kitabı, Hamza Bâlî meselesine yeniden dikkat çekmesi bakımından burada anılmalıdır. Bu önemli çalışmada konu, daha çok edebî metinlerden hareketle, melâmet anlayışı, vahdet ve insân-ı kâmil anlayışı açısından tahlil edilmiştir. Elbette burada bir zihniyet analizi iktizâ eder. Lâkin asıl yapılması gereken, arşiv kaynaklarından hareketle meselelerin siyâsî, iktisâdî ve bölgesel faktörler açısından ele alınmasıdır. Bunu biz

yapacak değiliz; mesele tarihçilerin dikkatine sunulmuştur. Bunu özellikle söylememin sebebi, hem "gizli dinlilik" meselesini ele alan mektupların, hem de Muhammet Tayyib Okiç, Adnan Handziç ve Muhammed Hadzijahiç'in işaret ettiği belgelerin devamını ortaya koyacak bir çalışmaya olan ihtiyaca işaret etmektir. Nitekim bazı belgelerden Hamzavîler'in adeta paralel bir devlet kurdukları yolundaki ifâdeler, bu alanda çalışmalar yapacak olanları teşvik edecek bir niteliğe sahiptir.

Bosna Hersek'te Hamzavîler'in İzleri

Bosna Hersek topraklarında iki adet pîr yaşamıştır; Hamza Bâlî Orloviç ve Şeyh Hüseyin -Hüseyin Baba- Bosnevî. Hamzavîye Tarîkatı, Bosna'nın bir şehri olan Zvornik yakınlarında küçük bir köyde doğup, eğitimini İstanbul'da almış olan Hamza Bâlî Orloviç tarafından kurulmuştur. Bosna'ya dönüşüyle birlikte yoğun bir şekilde tarîkatı ile ilgili işlerle ilgilenmeye başlamıştır ki bu durum daha sonra kendisinin İstanbul'da idam edilmesine sebep olacak, fakat Hamzavîye yolunun doğumunun da önünü açacaktır.

Maalesef Bosna Hersek topraklarında onun mirâsından elle tutulur pek bir şey geriye kalmamıştır. Fakat mânevî mirâsı, sözlü kültürde, ne kadar sahih

olduğuna bakılmaksızın, onun yüceliği ve önemini anlatan yerel hikayelerde yaşamayı sürdürmüştür. Bosnalılar için mühim olan bu hikayelerden biri, Hamza Bâlî'nin, meyhanelerde vakit geçiriyor olsalar dahî her insana değer veren bir şahıs olduğunu anlatır. Ne vakit bir meyhanenin kapısında görünsün ve konuşmaya başlasın, herkes dikkatle dinlerdi. O insanlara kadehlerindeki mey ile kendi aşk meyini deyiş tokuş etmeyi teklif ederdi. Bu yolla aralarından bazıları her şeyi arkalarında bırakmış, onun yolundan gitmişler ve sonunda etrafında çok sayıda mürid toplanmıştı. Hamza Bâlî yalnızca Bosna'da değil, bütün Balkanlar'da, müridlerini aşk yolu ile irşat ediyordu.

Aynı vakitte iki farklı mekânda bulunduğu dair, bazı tarihî vakalarla örtüşen önemli hikayeler de anlatılır. Bir hikâyede, köyünde zikir halinde bahçe tırmığı ile çalışırken aynı anda Mohaç Muhârebesi'nde (1526) elinde tırmıkla savaştığı söylenmektedir. Muhârebedeki varlığı oğlu Mustafa tarafından -ki onun savaşta bulunduğu tarihî bir gerçektir- teyit edilirken, köylüler de Hamza Bâlî'nin tırmığı havada salladığını görüp delirdiğini düşünmüşlerdir. Oğlu savaştan döndüğünde babasının yardımı olmasaydı savaş kaza-

namayacaklarını belirtmiştir. Bu vaka Hamza Bâli'nin tek kerâmeti değildir, bunun gibi birçokları bugüne değin anlatılagelmiştir.

Hamza Bâli'nin idamını tâkiben tüm Osmanlı coğrafyasında, bilhassa Bosna'da Hamzavîler'in peşine düşülmüştür. Onun geriye bıraktıklarını zâhiren arayanlar bulamamışlarsa da, diğerleri bâtinen kabul etmiş ve kalplerine işlemişlerdir. Az da olsa, tarihte ve hatta günümüz hayatında Bosna'da, bilhassa onun yaşadığı bölgede, Tuzla, Zvornik, Posavina civarında etkisi hissedilmektedir. Hamzavîler'in itibarında, dürüstlük, insan ilişkileri ve dünyaya farklı bir bakış olarak kendini ortaya koymaktadır. Bu miras bugünün insanları arasında, dinlerini tam anlamıyla tatbik etmiyor olsalar bile, inancını korumuş ve canları pahasına yaşatılmıştır. Son zamana kadar Tuzla'da bazı câmilerin duvarlarında Hamzavî ve Melâmî meşrebinde yazılara ve nes'talik metinlerin türlerine rastlanmıştır.

Hamza Bâli'nin fazileti her daim eğitimi ve yürekli kişiler olan ahfâdında da görülebilir. Torununun torunu, cesur bir hanım olan Fatma Orloviç'in sonuçlanmamış hâdisesi buna bir örnektir. Düşman Çetnik rejimine ve kendi arazisinde haksızca kilise inşa

etmelerine karşı direnmiştir. Bu bir erkek kadar cesur ve mağrur bir kadının misâlidir. Bunlar Hamza Bâli ve müridlerinin bugüne değin yaşamış olan vasıflarıdır. Onun alâmet ve nişânesi, bugün dahî yankı bulan uğraşlarıdır. Bu azamet, kudret ve inâyet, Allah'ın ona değişik kerâmetler vasıtasıyla bağışladığı bir ihsandır. Fakat aynı zamanda onu gündüz İslâm kisvesi altında, gece Bogumil inancıyla yaşamakla suçlayan ulemânın, kadınların, müftülerin ve hatta bazı şeyhlerin ona karşı nefret ve hasedinin de sebebi olmuştur. Bu hasetle atılmış iftiralar onu idama götürmüş ve beraberine şehit rütbesine yükseltmiştir.

Anlatılan farklı hayat hikayeleri Hamza Bâli'yi, bu bölgede tesir etmiş, yüksek şahsiyetli ve müşfik bir şahıs olarak tanımlar. Büyüklüğü ve kerâmetleri hakkındaki bu hikayeler insanları hayatlarında ders çıkarmaları sûretiyle etkilemiştir. Balkan savaşları, Birinci ve İkinci Cihan Harbi ve hatta 1992-1995 arasında Bosna Hersek'e yapılan taarruz gibi muhtelif zorluklarla geçen zamanlarda, Hamzavîye'nin irfan yolunu benimsemiş birçok âlim ve yiğit kahramanlar, gaziler ve şehitler bulunmuştur. Hamza Bâli hakkında araştırmalar yapan ve yazan birçok Bosnalı muharrir, geriye

Hamzavîler'in izlerini bırakmıştır.²⁶⁰

260 Bašagić, Safvet Beg. Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo, 1912., 25. Bašagić, Safvet Beg. Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, Zagreb, 1931., 22-23.

Čehajić, Džemal. "Društveno-politički, religiozni, književni i drugi aspekti derviških redova u jugoslavenskim zemljama", u: Prilozi za orijentalnu Filologiju, XXXIV (1984), Sarajevo, Orijentalni institut, 1985.: 93-113

Čehajić, Džemal. Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, 1986.

Hadžijahić, Muhamed. "Hamzevije u svijetlu poslanice Uzičkog šejha", u: Prilozi za orijentalnu filologiju, III (1952), Sarajevo, Orijentalni institut, 1953., 215-227.

Hadžijahić, Muhamed. "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića", u:

Prilozi za orijentalnu Filologiju, V (1954-55), Sarajevo, Orijentalni institut, 1955., 325-330.

Hadžijahić, Muhamed, "Tekija kraj Zvornika - postojbina bosanskih hamzevija?", u: Prilozi za orijentalnu Filologiju, X-XI (1960-61), Sarajevo, Orijentalni institut, 1961., 193-202.

Hadžijahić, Muhamed i Adem Handžić. "O progonu Hamzevija u Bosni 1573. godine," u: Prilozi za orijentalnu Filologiju, XX-XXI (1970-71), Sarajevo, Orijentalni institut, 1974., 51-70.

Handžić, Adem. "Jedan savremeni dokument o Šejhu Hamzi iz Orlovića", u: Prilozi za orijentalnu Filologiju, XVIII-XIX (1968-69), Sarajevo, Orijentalni institut, 1973., 205-215.

Handžić, Adem. "O progonu hamzevija u sjeveroistočnoj Bosni 1582. godine", u: Članici i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne, XI, Tuzla, Muzej Istočne Bosne u Tuzli, 1975., 33-38.

Kukavica, Edin. Bajramije-melamije Hamzevije, Sarajevo, Sedam, 2009.

Lelić, Emin. "Bosnian Involvement in Heterodox Movements during the Ottoman Period: The Case of Hamzevis & Bektashis", u: 1st International Symposium on Alevism and Bektashism, Süleyman Demirel University Faculty of Theology, İsparta, September 28-30., 2005., 561-574.

Mehinagić, Ibrahim. "Četiri neobjavljena izvora o Hamzevijama iz sredine 16. vijeka", u: Prilozi za orijentalnu filologiju, XVIII-XIX (1968-69), Sarajevo, Orijentalni institut,

Bahsedilen diğer pîr, Pîr-i Sâni Şeyh Hüseyin Baba Bosnevî (1799), Bosna Hersek'te, daha sonra, daha da zor zaman ve vaziyetlerin ve farklı siyâsî sistemlerin ortasında, Nakşibendîye'nin Hüseyinî kolunu kurmuş ve tatbik ve icraatlarını sürdürmüştür. Bu tarîkin, Hamzavîye yoluyla birçok benzerlikleri bulunmaktadır.

Şeyh Hüseyin Baba Bosnevî, memleketinde bir süre eğitim gördükten sonra İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Medresesi'nde eğitimine devam etmiştir. İstanbul, Konya, Bağdat, Basra, Semerkand, Buhara ve Kasrı Arifân'ı gezerek 40 yıl boyunca edindiği ilim ve irfan ile ilim ve tarikat faaliyetlerine devam ettiği memleketine geri dönmüştür.

Bu iki yüksek şahıs arasında, hayatları, ilimleri ve kerâmetlerinde görülebilecek birçok benzerlikler mevcuttur. Şeyh Hüseyin Baba da, Hamza Bâlî gibi, insanların hayat biçimlerini, ilmî yönlerini, hal ve davranışlarını, dinlerini ve siyâsî alanda sürdürdükleri mücâdeleyi derinden etkilemiştir.

1973., 217-266.

Okçu, Tayyib. "Quelques documents inédits concernant les Hamzawites", u: Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalists held in Istanbul, vol. II, september 15th to 22nd 1951, Leiden, Brill, 1957., 279.

Bayrami Traces in Bosnia: Hamza Bali and Hamzaviyya

Prof. Dr. Kazim Hacimeylic

Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, Bosnian Fine Arts Academy, Islamic Arts

The founding of the Bayramî¹ – Melamî² Tariqah, whose followers were discriminated by the ulama and the followers of other tariqahs of Ottoman's central authority throughout the history, is based on the reported event that occurred between Bıçakçı Ömer Dede (Emir Sikkîni) who was full of love and jadhb (divine attraction) known as one of the distinguished dervishes of Hacı Bayram-ı Velî, and Akşemseddin who trusted his zuhd(asceticism) and taqwa (godliness, devotion).

The story ends up with Emir Sikkîni relinquishing his tâc (crown in tariqah) and khirqâ and revealing the neşve (meshrep) of the melâmet. Süleyman Kefevî (1582), one of the 16th century writers, says in his Hanevî tabaqah (biographic book) called Ketâib, as he heard from the people from Göynük where the event occurred that after Hacı Bayram-ı Velî passed away Akşemseddin became postnishin. Akşemseddin was disturbed by the fact that Emir Sikkîni sat in the corner of the semahane and he told Emir Sikkîni that if he refuses to join the circle of remembrance he would take away his tâc and khirqâ. Emir Sikkîni said he would be giving them after Salat-ul Juma, and he stepped into the fire in the middle of the mosque yard then, his tâc and khirqâ burned away but nothing happened to his body. Kefevî also relates that Hacı Bayram-ı Velî at the time of His passing, asked

1 Bayramiyya is a tariqa created by the unification of the Naqshibandi and Halwati Tariqats.

2 Except for a condemning attitude, there is no relationship between the trend known more as Malamiyya, the historical Malamatiyya, which came about in the period before tariqas and that of the Bayrami Malamiyya which began in the 15th century in Anatolia during the Ottoman time which was influential on the Turkish public from a religious, political, and cultural perspective other than one related to thinking. The fact that there is no mention of the Malamiyya current and its representatives in Bayrami-Malami sources proves this view.

for some water and refused all of His dervishes but Emir Sikkinî.

Emir Sikkinî's stepping into fire event is also written in the books of the writers in 17th and 18th century such as Sarı Abdullah Effendi and Lalizâde Abdalbaki Effendi as they derived from Ketâib in some different ways. Abdurrahman Askerî who claimed to be a dervish of Pîr Ali Aksarayî, one of the qutb (pole) of Melamîs, too mentioned the event in his book *Mir'atü'l-ışk*, probably published in 957 (1557) before Ketâib, but there is no reference to Akşemseddin. He claimed that this event happened the night Hacı Bayram-ı Velî passed away and the first person who did not wear any tâc and khırqa in Bayramiye was Bıçakçı Ömer Dede. Some dervishes hurt his feelings, whereupon he said that if being a dervish is to wear tâc and khırqa here he receded from them and went near to the cook and stepped into the fire as he said "bismillah, ya sırr-ı Hacı Bayram" and sat on it, his tâc and khırqa burned away likewise and nothing happened to him and to the "ak fuka" he was wearing, which Hacı Bayram-ı Velî gave him. Askerî says that after this event he revealed the secret and enriched the faydh (holy outpouring) so that he and his

followers did not wear tâc of tariqah. (*Mir'atü'l-ışk*, p. 201)

It is asserted that these reports that were written down after more than a century from that time, did not take place in the menâqibname of Enisî, one of the books that have the most trustful information about Akşemseddin, and was not confirmed by the other sources (Ali İhsan Yurd, p. 184). It has, however, been forgotten that the above mentioned menâqibname (written after 977/1569) was contemporary and probably written after Ketâib.

Considering that Hacı Bayram-ı Velî was a murshid who accepted all kinds of dervishes, a part of His followers had certain meshreb and became dervishes of Akşemseddin and the rest followed Emir Sikkinî, thereby the Bayramiye was separated into two different ways. In this sense, it makes no difference whether these reports are true are not.

The zuhd and taqwa (moderate) oriented personality of Akşemseddin eased his way with political authority. The most significant problem of the Bayramîs, which came through the Safeviyye (Erdebiliye) silsilah, was overcome by detaching the Safeviyye from the followers of Akşemseddin's

silsilah. In this manner the Şemsiyye way of Bayramiye which is referred to Akşemseddin, allied with the Sunni ideology of the government (İnalçık, p. 200) and did not have any problems; it was even supported by the government and wealthy waqfs which were founded in the name of Hacı Bayram-ı Velî and were given under their possession.

Throughout the Ottoman history, the only tariqah which had problems with the government, and faced persecutions and executions because of the "profanity and deviance" charges was the Bayramî Melamiyye, founded by Emir Sikkinî. The history of tasawwuf is the history of relations with the government in some sense. This troubled relationship started with Pîr Hacı Bayram-ı Velî. In the time of the Ottoman Interregnum, he came to Ankara by the order of his murshid Somuncu Baba who had the meshrep of melâmet, and started to do irshad (guiding) activities without building any tekke or zaviya according to melâmet manner, gaining his livelihood from farming. A lot of people who were living in difficult circumstances under the conflicted authority became his dervishes. In this case, Murad II, after his accession following the Sheikh Bedreddin

Simavî rebellion, was concerned that some events might happen against the sultanate, and could not be rid of his concerns after hearing accusations that Hacı Bayram-ı Velî drove people to perversion and claimed to be the sultan until he met Hacı Bayram-ı Velî personally in Edirne. It may be said that one of reasons of his concerns was that Bedreddin Simavî was also Somuncu Baba's dervish (Halil b. İsmail, p. 87) and they had been in khalwa (isolation) together.

"Driving people to perversion" and "revolting against the government" were the basis of the pressures the Ottoman authority put on the Bayramî-Melamîs in the 15th, 16th and 17th centuries. In this regard, it may be asserted that Bayramî-Melamîs maintained Hacı Bayram-ı Velî's way, not the followers of Akşemseddin. On the other hand, the government's directing of the attention to the Bayramiyye tariqah, whose silsilah is connected to the Safeviyye, whose activities were contented by the very government in 16th century, was another reason for that action. Even though it was recorded that Melamîs began to tend toward Safevîs like qizilbashes (the red headed) in the villages and were hunted by the government for that reason (İnalçık,

p. 200), there were never evidences indicating that "Melamîs tended to Safevîs". But it is a fact that Bayramî-Melamîs were suspected due to their silsilah. Likewise, the followers of Akşemseddin's detaching the Safeviyye from their silsilah to get protected by the government confirms that concept. That prosecution that sometimes ended with executions against Bayramî-Melamîs may be considered as the policy of the government to protect the state against a potential inner threat and/or to turn the attentions to that potential inner threat while confronting with more important threats (Mustafa Akdağ, II, 66).

The Bayramî-Melamiyye was maintained by Bünyamin Ayaşî after the passing away of Emir Sikkinî in his birth place, Göynük, in the year 880 (1496). One of the writers in 17th century, Sarı Abdullah Efendi reported that he was locked up in the Castle of Kütahya due to "some accusations". It may also be stated that Bünyamin Ayaşî's probability of being the center of attention like his sheikh also got him imprisoned, in a very troubled and depressed time resulting from the land reforms instituted by Mehmed II as well as the internal war between Bayezid II and

Cem Sultan and the Şah Kulu (1511) and Nur Ali Halife (1512) revolts. But there is not any information in official Ottoman resources. On the other hand, Bayramiyye's forming into Melamî meshrep and a structure that criticizes the political authority, around an overflowing vahdet-i vücud conception, may be considered as a strong influence and effect of Bünyamin Ayaşî (Ocak, "Bünyamin Ayaşî", p. 17). Kefevî said he passed away in early ages of Yavuz Selim's sultanate, in 918 (1512). Müstakimzâde recorded that date as 916 (1510), and Atâî and Uzunçarşılı who depended on Atâî as 926 (1520).

The silsilah of Bayramî-Melamîs, from the qutb, Hacı Bayram-I Velî, to Hamza Balî is as shown below:

1. Hamza Bâlî Hz. (Shehadah: 969 hijri- 1561 Milâdî)
2. Hüsameddin-i Ankaravî Hz. (Passing: 964 hijri -1557 Milâdî)
3. Şeyh Ahmed-i Sarbân Hz. (Passing: 952 hijri -1546 Mifâdî)
4. İsmâil-i Maşuki Hz. (Shehadah: 935 hijri -1529 Milâdî)
5. Piyr Ali-yi Aksarayî Hz. (Passing: 934 hijri -1528 Milâdî)
6. Bünyamin-i Ayâşî Hz. (Passing: 929

hijri -1523 Milâdî)

7. Emir Sikkinî Hz. (Passing: 880 hijri -1476 Milâdî)

8. Hacı Bayram-ı Velî Hz. (Passing: 833 hijri -1430 Milâdî) and his sheikh

9. Ebu Hâmid Hamidüddin-i Aksarayî Hz. (Passing: 810 hijri -1408 Milâdî)

This silsilah reaches to Hadhrat Muhammed through Hadhrat Ali from Alâaddin-i Erdebilî, and it is called Silsilet-üz Zeheb, meaning the golden chain.

After Hüsâmeddin Ankaravî, his three dervishes took over the maqam of qutbiyah, becoming murshid in the following order: Hamza Balî (d. 980/1572-73), Hasan Kabadüz (ö. 1010/) and İdris-I Muhtefî (1024/1634).

Hamza Balî, originally from Bosnia, is one of the most important names for the Bayram-î Melamiyye. Hamza Bâlî, also called as Bâlî Ağa as he served some vezirs in İstanbul, after realizing he would be prosecuted for his activities in İstanbul, went back to Bosnia to continue with his works. However he was called back for interrogation in İstanbul, since the meshayih of Bosnia said that he was ummi (illiterate) and had no ability for irshad. A part of the ulama

interpreted some of his actions as istidrac (cheating) and complained to the qadi. Subsequently the qadi reported this situation to İstanbul. In this manner, Ebussud Efendi wrote a fatwa which stated: "as the execution of İsmail was based on profanity and deviance, Sheikh Hamza's is based on the same principle" and Hamza Bâlî was executed in front of Deveoğlu Çeşmesi in the quarter of Süleymaniye. Münîrî Belgradî has written that he was murdered secretly after the interrogation (Silsetü'l – mukarrebîn, 139b). It was also said that Hamza Bâlî was judged under Ebussuud Efendi's usual manner of being cautious by consulting ulama and meshayih and to confirm his profanity and deviance in order for this fatwa to be issued (Ocak, p. 297). There is no clear evidence where this researcher found that information, even though he accepted there was no record of the trial. As he recently witnessed and met some of Hamza Bâlî's dervishes, Münîrî Belgradî said there were people from the palace, janissaries and government in his circle and he met a lot of dervishes and followers of him that have no principles other than aşk and muhabbet and called him as "Sultan". Besides this, as Belgradî heard from the people who attended

the trial and witnessed, there were not any accusations about profanity and deviance, just Hamza Bâli insisted on saying "I can free İstanbul from the pest if I want" and was executed only because of these words. Additionally, he and his followers were always called as mulhid (deviant) in the fermans which were sent to keep an eye on them strictly in the Bosnia region (M. Tayyib Okıç, p. 279 – 286).

After this period, those who had referred to themselves as Bayrami³

3 While generally accepting Bayrami-Malamiyya as an arm out of Bayramiyya, the members of this tariqa have seen themselves as a natural continuation of this tariqa and not just a branch and have not called themselves by any name other than that of Bayramiyya. In the 16th century, it is seen that Abdurrahman al-Askari said "he was of Bayrami tariqa" for his murshid Pir Ali Aksarayi (Mir'atu'l-isk, p 200), and in the 17th century the Olanlar Sheikh Ibrahim Efendi refers to the members of the tariqa as a "group" (Gaybi, Sohbetname, 8b) and uses the word Bayrami in only one place. Hakiki Bey, one of Idris-i Muhtefi's derwishes, also does not use a name to distinguish the tariqa in his Irşadnâme. Due to Muhyiddin Ibn al-Arabi's definition of the concept of malama as the highest of all sufi maqams and the understanding of the tariqa members of malamiyya as the person who reaches this high level, never used this adjectives for themselves because of their belief that calling themselves a malami would be an assertion and reaching this level is very difficult and even if a person had reached this level, it would be impossible to say it. There is no information from poets who were members of the tariqa such as Sarban Ahmed, Lamekani Ibrahim Efendi and Gaybi's works that they embraced this name.

For the first time in the 18th century Lalizade Abdalbaki Efendi pronounced the tariqa's name as "tariqa-i aliyye-i Bayramiyya's

took the name of Hamzavi and began to be referred to as such.

The Silsilah of Hamzavî – Melamiyye until today from Hamza Bâli:

1. Hamza Bâli Hz. (Shehadah: 969 hijri -1561 Milâdî)
2. Hasan-ı Kaba-duz Hz. (Passing: 1010 hijri -1599 Milâdî)
3. Idris-i Muhtefi Hz. (Passing: 1024 hijri -1615 Milâdî)
4. Hacı Bayram Kabaî Hz. (Passing: 1037 hijri -1628 Milâdî)
5. Sütçü Beşir Ağa Hz. (Shehadah: 1073 hijri -1663 Milâdî)
6. Bursalı Seyyid Hâşim Hz. (Passing: 1088 hijri -1678 Milâdî)
7. Şeyhülislâm Paşmakçı Zade Seyyid Ali Efendi Hz. (Passing: 1124 hijri -1715 Milâdî)
8. Sadrazam Şehid Ali Paşa Hz. (Shehadah: 1128 hijri -1719 Milâdî)
9. Seyyid Halil Ağa Hz. (Passing: 1134 hijri -1725 Milâdî)
10. Dilâver Zade Ömer Vâhid Hz. (Passing: 1172 hijri -1759 Milâdî)

taife-i melamiyya", and tariqa-i malamiyya and "Bayramiyya malamiyya" (Seguzest, p. 1, 4, 8). However it is known that they used the name Hamzavi from 18th and 19th century on.

11. Zâim Ali Ağa Hz. (Passing: 1178 hijri -1765 Milâdî)
12. Şeyh Abbas Efendi Hz. (Passing: 1220 hijri -1806 Milâdî)
13. Hafız Ali Efendi Hz. (Passing: 1247 hijri -1831 Milâdî)
14. İbrahim Bâbâ-yi Veli Hz. (Passing: 1264 hijri -1848 Milâdî)
15. Seyyid Bekrür-Reşad Ef. Hz. (Passing: 1292 hijri -1875 Milâdî)
16. Seyyid Abdülkadir-ül Belhi Hz. (Passing: 1341 hijri -1922 Milâdî)
17. Osman Kemalî Efendi Hz. (Passing: 1954 Milâdî)

To claim that Hamza Bâlî Orloviç, who was trained and educated by Sheikh Husameddin Ankaravî, had a secret religion is wrong. In parallel with the growth of this movement, there might be some ignorant, discourteous Bosnian people who have tried to show themselves ostensibly as Hamza Bâlî's followers. As far as we understood from the documents Adem Handziç published, Hamza Bâlî first of all, was İnsan al-kamil who abdicated his feud valued 7000 akçe. He was a sipahi and abdicated it without a second thought. It is not an easy thing to do, to abandon material goods. Hence, the people

in that period could not understand this situation and might have tried to explain it in different ways. They might have thought that there were some other reasons for him abandoning his fief. An intellectual character would think this way. He also built a zawiya and served there. The intelligence that was carried to the Sultan was reasonable at the end and therefore there was a vakıfname which provides a huge amount of income. However this state of affairs should have been changed by that time.

There are many works about this topic, and Ahmet Yaşar Ocak's book *Zındıklar ve Mülhidler* is especially important because it gets attention on the Hamza Bali. The topic of this book was to make an analysis of the logic of melamet by analyzing the logic of insan-i kamil and vahdet based on literature. Of course, this work needs an analysis of reasoning. The thing that should be done is to handle this issue by political, economic, and regional factors. This is not our job; it is up to the historians... For this reason we may assert that both letters which are about the secret religion and the documents which were published by Muhammed Tayyib Okiç, Adem Handziç, ve Muhammed

Hadzijahiç should be followed by new documents on this issue. As a matter of fact, some documents, which say that Hamzavis founded a state, may give a strong motivation for researches on this topic.

Traces of Hamzevis in Bosnia and Herzegovina

Bosnia-Herzegovina had two Pirs, one was Hamza Bali Orlović and the other one was Seikh Husein-baba Bosnevi. The Hamzevi order, founded by Hamza Bali Orlović educated in Istanbul, was born in a small village near Zvornik in Bosnia. After his return to Bosnia he actively started his tariqa engagement, which would later cause his execution in Istanbul but also the creation of the new Hamzevis tariqa.

Unfortunately there is not a lot left of his material legacy in Bosnia-Herzegovina. There is though immaterial legacy left in oral folk stories which represent his greatness and importance, no matter the reliability these stories were. One of these stories which is important for Bosnians is about Hamza Bali as a man who cared for everyone, even those who were spending days in pubs would respect him. Whenever he showed up on the door of some pub and just spoke, everybody would

pay attention. He would offer them to exchange their drinks from pub with his drink of aşk. In that way some of them would leave everything behind and follow him, which resulted in a large number of his followers. Hamza Bali was educating his followers through his way of aşk not only in Bosnia but also throughout the Balkans.

There are also important stories which coincide with some historical facts, for example there was a story about his appearance at the same time in two different places. The story tells that while he was using his gardening fork and praying zikir in his village, he appeared in the battle below Mohaç (year 1526) and fought with just the gardening fork in his hands. His presence in the battle was confirmed by his son Mustafa, who was in the battle by historical facts. At the same time his villagers thought he had gone crazy and was waving his gardening fork in the air. When his son came back he confirmed that they could not have won without his father's help. This is not the only example of Hamza Bali's keramet; there are many others which have been told till today.

After Hamza Bali's execution, Hamzavis were hunted in all of the

Ottoman Empire, and especially in Bosnia. Although there is not many material legacy that can be found even more important immaterial legacy accepted by people and registered in their hearts. Even if it is in smaller form it still can be recognized in the history and even today's Bosnian activities, especially in the area where he lived in upper Tuzla, Zvornik, Posavina, etc. This can be recognized in hamzevi distinctions like: honesty, courage, human relations, and a special view of the world. This legacy survived among today's people which even if they do not practice their religion entirely, they believe and would give their lives for it. Until recently on the walls of some mosques in Upper Tuzla, there can be found texts and verses in nes'talik writings, in the Hamzevi and Melami style.

Another example of Hamza Bali's virtue can be found on his descendants who always were educated and brave people. One example is the unfinished case of one brave woman Fatma Orlović, who is Bali's great-granddaughter. She opposed to the enemy Chetnik regime, and to the injustice of building church in her courtyard. This is an example of a woman who

is brave and proud like a man. These are the attributes of Hamza Bali and his followers which survive until today, his mark and stamp, his work which has an echo even today. This greatness, strength and charisma are a gift of God through different types of keramet. This also was a reason for hate, jealousy and revolt in ulema, qadis, muftis, and even some seikhs, who accused him that he practices Islamic belief by day, and Bogumil belief by night. These were just some of many accusations brought about by jealousy which caused his execution in Istanbul, but also brought him to the shahadat level.

Different life stories which are told till today describing Hamza Bali as a great and kind man, a sheikh whose influence can be found in this area. These stories about his greatness and keramet inspired people to take lessons in their life. In the time of different difficulties, like Balkan wars, First and Second World War, and even during the aggression on Bosnia-Herzegovina from 1992 till 1995, there were a lot of educated and brave heroes, ghāzīs and šehids who embraced Hamzevi knowledge. Many Bosnian writers who did much research and wrote a lot about Hamza

Bali have left behind traces of the Hamzavis.⁴

4 Bašagić, Safvet Beg. *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912., 25.

Bašagić, Safvet Beg. *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931., 22-23.

Čehajić, Džemal. "Društveno-politički, religiozni, književni i drugi aspekti derviških redova u jugoslavenskim zemljama", u: *Prilozi za orijentalnu Filologiju*, XXXIV (1984), Sarajevo, Orijentalni institut, 1985.: 93-113

Čehajić, Džemal. *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, 1986.

Hadžijahić, Muhamed. "Hamzevije u svijetlu poslanice Užičkog šejha", u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III (1952), Sarajevo, Orijentalni institut, 1953., 215-227.

Hadžijahić, Muhamed. "Udio hamzevija u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića", u: *Prilozi za orijentalnu Filologiju*, V (1954-55), Sarajevo, Orijentalni institut, 1955., 325-330.

Hadžijahić, Muhamed, "Tekija kraj Zvornika - postojbina bosanskih hamzevija?", u: *Prilozi za orijentalnu Filologiju*, X-XI (1960-61), Sarajevo, Orijentalni institut, 1961., 193-202.

Hadžijahić, Muhamed i Adem Handžić. "O progону Hamzevija u Bosni 1573. godine," u: *Prilozi za orijentalnu Filologiju*, XX-XXI (1970-71), Sarajevo, Orijentalni institut, 1974., 51-70.

Handžić, Adem. "Jedan savremeni dokument o Šejhu Hamzi iz Orlovića", u: *Prilozi za orijentalnu Filologiju*, XVIII-XIX (1968-69), Sarajevo, Orijentalni institut, 1973., 205-215.

Handžić, Adem. "O progону hamzevija u sjeveroistočnoj Bosni 1582. godine", u: *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, XI, Tuzla, Muzej Istočne Bosne u Tuzli, 1975., 33-38.

Kukavica, Edin. *Bajramije-melamije Hamzevije*, Sarajevo, Sedam, 2009.

Another Pir, Pir-i sani sheikh Husein-baba Bosnevi (1799) of the Nakshibendi tariqat was the founder of the Naqshibendi-Huseini order in Bosnia-Herzegovina which even after most difficult times and different political systems and circumstances maintained its practice and activities till today. This order has many similarities with the Hamzavi order.

Sheikh Husein Baba Bosnevi, after his education in his country, continued with school in Sultan Fatih's madrasah in Istanbul. After four decades of gaining knowledge in Istanbul, Konya, Bagdad, Basra, Samarkand, Bukhara and Kasri Arifan, he returned to his country where he was actively involved in education, tariqat and edeb.

There are many similarities between

Lelić, Emin. "Bosnian Involvement in Heterodox Movements during the Ottoman Period: The Case of Hamzevis & Bektashis", u: 1st International Symposium on Alevism and Bektashism, Süleyman Demirel University Faculty of Theology, İsparta, September 28.-30., 2005., 561-574.

Mehinagić, Ibrahim. "Četiri neobjavljena izvora o Hamzevijama iz sredine 16. vijeka", u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII-XIX (1968-69), Sarajevo, Orijentalni institut, 1973., 217-266.

Okić, Tayyib. "Quelques documents inédits concernant les Hamzawites", u: *Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalists held in Istanbul*, vol. II, september 15th to 22nd 1951, Leiden, Brill, 1957., 279.

these two great characters, in their life, education and keramets. In the same way as Hamza Bali, Seikh Husein Baba influenced the people and their way of life, their education, behavior, religion and survival in this political area.

SOURCES

- Süleyman Kefevî, *Ketâibü a'âmî'l-ahyar*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi bl., nr. 263, 524^b-526^a;
- San Abdullah Efendi, *Cevheretü'l-bidaye ve dürretü'n-nihâye*, İÜ Ktp., TY, nr. 175, 161^a-164^b;
- a.mlf., *Semerâtü'l-faad*, İstanbul 1288, tür.yer.;
- a.mlf., *Mir'atü'l-asfyâ fi melâmiyyeti'l-ahfiya*, Süleymaniye Ktp., Haa Mahmud, nr.;
- Enisî, *Menakıb-ı Akşemseddîrî* (haz. Ali İhsan Yurd - Mustafa Koçalin), İstanbul 1995, s. 129-149;
- Atayî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 65, 70, 83;
- Müstakimzâde, *Risale-i Melamiyye-i Süttâriyye*, İÜ Ktp., İbnülemin bl., nr. 3357;
- Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi, *Divân*, İÜ Ktp., TY, 333;
- Sunuiiah Gaybî, *Sohbetnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud bl., nr. 3137;
- Lâlizâde Abdüibaki, *Sergüzeşt*, İstanbul tarihsiz;
- Sadık Vicdanî, *Tomar - Melâmilik*, s. 24-106;
- Hacirîzâde, *Tibyan*, \\, 140^a-145^a;
- Münirî Belgradî, *Silsüetü'l-mukarrebiri*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa bl., nr. 2819, vr. 139^b-141^a;
- Abdüibaki Gölpınarlı, *700 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul 1969, s. 262-267;
- Hulvî, *Lemezât* (haz. Mehmet Serhan Tayfî), İstanbul 1993, s. 591, 599-600;
- Hüseyin Vassaf, *Sefine*, II, 260-285;
- Katip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286,1, 374;
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i ümûr-ı Belediyye*, İstanbul 1338, I, 552-556;
- Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhdler (XV.-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 251-313;
- İsmail E. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayramı-MelâmiliğVnin Kaynaklarından Abdurrahman el-AskerVnin Mir'atü'l-Işk'*, Ankara 2003;
- Abdüibaki Gölpınarlı, *Melamilik ve*

Melamiler, İstanbul 1931;

Halil İnalçık, *Osmanlı imparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600)* (trc Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 200-202;

Ahmed Refik, "Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik", *DEFM*, IX/2 (1932), s. 17, 25;

Halil b. İsmail, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı* (nşr. Abdülbaki Gölpınarlı - İsmet Simgurbey), İstanbul 1968, s. 87;

Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul 1974, s. 66, 466;

M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 85-86, 196;

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 465; II, 437;

Tayyib Okıç, "Quelques documents inedits concernant les hamzavites*" *Proceeding of the Tuventy Second Coagress of Orientalists* (haz. Zeki Velidi Togan), Leiden 1957, II, 279-286;

Ahmet Yaşar Ocak, "Kutb ve İsyani Mehdici (Mesiyanik) Hareketlerinin İdeolojik Arkaplam Üzerine Bazı Düşünceler", *Toplum ve Bilim* 83 (Kış 1999/2000), s. 48-55;

a.mlf., "XVI, Yüzyıl Osmanlı Anadolusunda Mesiyanik

Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi", *V Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Ankara 1990, s. 817-825;

a.mlf., "Bünyâmin Ayaşî ve Bayramı Melâmiliği", *Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî*, Ankara 1993, s. 15-19;

a.mlf., "Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Resmî Düşüncesi Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail-i Ma'sûkî", *Osmanlı Araştırmaları*, X, İstanbul 1990;

a.mlf., "XVI-XVII Yüzyıllarda Bayramı (Hamzavî), Melâmileri ve Osmanlı Yönetimi", *TTK Belleten Tasavvuf* (Nisan 1997), LXI, sy. 230;

Rüya Kılıç, "Bir Tarikatın Gizli Direnişi", *Tasavvuf 10* (Ocak Haziran 2003), s. 251-270;

Hamid Algar, "The Hamzeviye: A deviant Movementin Bosnian Sufism", *Islamic Studies*, 36 (1997), s. 2-5;

Nihat Azamat, "Hamza Bali", *DİA*, XV, 502-505.